

Kelime Gezgini

YAYIN NO: 1039

KELİME GEZGİNİ
Mehmet Emin Katırcı

© Bilge Kùltür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 50417

1. Basım: Nisan 2021
3. Basım: Ekim 2023

ISBN: 978-625-7201-39-1

Editör: *Recep Kayalı*
Resimleme: *Tunahan Morgül*
Kapak: *Kenan Özcan*
Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*
Baskı-Cilt: *Çevik Matbaacılık*

Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 501 30 19

Kapak Baskı: *Şekil Ofset*

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Çağaloğlu / İstanbul

Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx)

bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

Kelime Gezgini

MEHMET EMİN KATIRCI

İçindekiler

Teşekkür	7
İlk Söz	9
Dil Nedir?	11
Diller Nasıl Ortaya Çıkmıştır?	12
Dil Aileleri	15
Samanyolu'nun Kalbinde Yolculuk	19
Gezegen İsimleri ve Kökenleri (<i>Merkür, Venüs, Dünya, Mars, Jüpiter, Satürn, Uranüs, Neptün, Plüton</i>)	
Kıtalar Arası Yolculuk	41
Kıta İsimleri ve Kökenleri (<i>Asya, Afrika, Antarktika, Güney ve Kuzey Amerika, Avustralya, Avrupa</i>)	
Tarihin Sınırdaki Şehirler	59
Şehir İsimleri ve Kökenleri (<i>Kahire, Atina, İstanbul, Bağdat, Semerkant</i>)	
Atatürk'ün Kelimeleri	83
Çeşitli Matematik Terimleri ve Kökenleri (<i>Boyut, Teğet, Uzay, Eksi, Artı, Çarpı, Bölü, Üçgen/Dörtgen/Beşgen/Çokgen/Köşegen, Türev</i>)	
Rengârenk Kelimeler	89
Renk İsimleri ve Kökenleri (<i>Lacivert, Beyaz, Kırmızı, Mavi, Pembe, Siyah, Mor, Sarı, Yeşil, Turuncu, Bordo</i>)	

Hayvanlar Âleminde Seyahat	97
Hayvan İsimleri ve Kökenleri (<i>Hipopotam, Balina, Timsah, Bukalemun, Kanguru, Ornitorenk, Fil, Gergedan, Leopar, Aslan, Çita, Kaplan, Pirana, Ahtapot, Piton</i>)	
Lezzetler Dünyasına Yolculuk	113
Çeşitli Yemek İsimleri ve Kökenleri (<i>Hamburger, Sandviç, Pizza, Kokoreç, Midye, Sosis/Sucuk/Salam, Lahmacun, Kebap, Tost, Köfte, İskender, Nugget, Kumpir</i>)	
Dalların Arasında	127
Meyve İsimleri ve Kökenleri (<i>Üzüm, Portakal, Mandalina, Şeftali, Kivi, Böğürtlen, Frambuaz, Greyfurt, Ayva, Erik, Elma, Çilek, Çağla</i>)	
Abur Cubur	137
Çeşitli Atıştırılmalık-İçecek İsimleri ve Kökenleri (<i>Gofret, Çikolata, Jelibon, Bonibon, Cips, Kraker, Kola, Gazoz, Şeker, Sakız, Marşmelov, Bisküvi, Lolilop</i>)	
Kaynakça	151

Teşekkür

Her şeyden önce ilk kitabım *Kelime Köken*'le başlayıp elinizde tuttuğunuz *Kelime Gezgini* ile devam eden yolculuğumda bana büyük kıvançlar yaşatan siz değerli okurlarımıza teşekkür etmek isterim.

Keyifle okuyacağınızı umduğum belki çocuğunuza, kardeşinize, yeğeninize, öğrencinize okutacağınız bu kitap dile, bilgiye ve kültüre olan merakın bir ürünüdür. Bu sebeple bana öğrenme sevgisini aşıl原因an değerli öğretmenlerim başta olmak üzere eğitim aşkıyla hareket eden tüm öğretmenlere saygılarımı gönderiyorum.

Ayrıca çalışmam boyunca bana destek olan dostlarıma ve kitabımın ilk okumasını yapıp fikir veren on iki yaşındaki yeğenim Emir Şerefoğlu'na sonsuz sevgi ve şükranlarımı sunuyorum.

İlk Söz

Bir toplumun dil varlığı o toplumun hafızasıdır. Bünyesinden çıkardığı veya aldığı kelimeler o toplumun yaşamışlıklarının, kültürünün, sanatının, tarihinin birer yansımasıdır. Dil ne kadar geniş bir coğrafyada salınmışsa o kadar geniş bir yapı kazanır.

Güzel Türkçemiz çok geniş coğrafyalarda salınmış, gezdiği coğrafyaların sularıyla serpilmiş ve genişlemiştir. Orta Asya steplerinden Avrupa'nın içlerine uzanan bu serüvende onlarca kültürle karşılaşmış, yüzlerce badire atlatılmış, farklı dillerden insanlarla etkileşime girilmiştir.

Savaşların, ticari antlaşmaların, teknolojik gelişmelerin, göçlerin, felaketlerin etkisiyle bir araya gelen kültürler “söz varlığı” olarak da birbirlerini etkilemişlerdir.

Etimoloji, bahsi geçen etkileşimi en iyi şekilde gözler önüne sermektedir. Eski Yunanca étymon “asıl, doğru” ve logeía “bilim” kelimelerinin birleşiminden oluşan etimoloji, kelimelerin nereden ve nasıl geldiğini inceler.

Kelimeler sadece “hecelerin bir araya gelmesiyle oluşan anlamlı söz”ler değildir. Kelimeler zihnimizin en mükemmel yaratımlarından biri, insanların sevinçleri, yaşamışlıkları, aşkları, öfkeleri, başarıları bir diğer deyişle kimlikleridir.

Çocuklara ve daima çocuk kalacaklara yönelik hazırlanan bu kitapta, bahsi geçen yaşamışlıkların bir kısmını değerlendirmeye çalıştım. Yaşamışlıkların özellikle tatlı ve lezzetli olanlarını ele aldığım çalışmamdaki en büyük amacım çocuklara etimoloji sevgisini aşlamaktır.

Berrak zihinlere sahip çocukların dile olan ilgilerinin artması, konuştuklarının bilincinde olması, kullandığı kelimelerin nerelere uzandığını bilmesi oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Dilini bilmek kendini bilmektir.

Çalışma boyunca dokuz ana başlıkta onlarca kelime incelenmiş, gezegenler arasında gezilmiş, vahşi doğanın kalbine inilmiş, leziz yemekler tadılmış, renkten renge dolaşmıştır. “Kelime Gezgini” adını alan bu eğlenceli gezinti çocuklara etimolojinin ne olduğunu göstermeyi hedeflemektedir.

Onlarca kaynağın ışığında hazırlanan bu çalışma dil ve çocuk sevgisinin bir ürünüdür.

Dileğim çocukların daha güzel bir dünyada, daima hoş kelimelerle karşılaşmasıdır.

Ne mutlu çocuklara ve çocuk kalanlara!

Dil Nedir?

Dil dişlerimizden hemen arkasındaki boşlukta duran, çileğin veya elmanın tadını almamızı sağlayan, şekeri ağzımızda yuvarlarken kullandığımız bir organdır. Dilin dokuz kası bulunur ve bu kaslar sayesinde ağzımızdaki lokmayı yönlendirip yutarız.

Ağzımızın içinde duran bu organla çok önemli bir iş daha yaparız. Hayır, burada birilerine camın arkasından dil çıkarmak gibi muzip bir davranıştan bahsetmiyorum. Daha önemli bir şeyden bahsediyorum.

Buldunuz mu?

Evet! Dil sayesinde konuşuruz. Daha doğru bir ifadeyle söyleyecek olursak “sesler çıkarırız”. Bu sesler tek başlarına kalarak veya bir araya gelerek çeşitli anlamlar kazanıp konuşma dediğimiz eyleme dönüşürler. Her toplumun kendine has bir dili vardır. İnsanlar duyguları, düşünceleri, istekleri bu “dil” aracılığıyla ifade ederler. Kısaca söyleyecek olursak ağzımızın içindeki kırmızı minik organın adı aynı zamanda sayesinde çıkardığımız anlamlı seslerin de genel adı hâline gelmiştir.

Dilimizde “dil” kelimesi yerine kullanılan bir kelime daha var: Lisan. Teyzelerimizden, amcalarımızdan duyduğumuz “Bir lisan bir insan.” deyimindeki “lisan” Arapça bir kelime. Araplar da tıpkı bizim gibi lisan kelimesini hem ağzın içindeki organ için hem de o organ aracılığıyla gerçekleştirilen konuşma sisteminin adı olarak kullanmışlar.

İnsanların birbiriyle iletişim kurmasını sağlayan dil seslerinden örülmüştür. Seslerden örülen bu güzel kazağın oluşumunu da bir sonraki başlıkta anlatalım.

Samanyolu'nun Kalbinde Yolculuk

Gezegen İsimleri ve Kökenleri

(Merkür, Venüs, Dünya, Mars, Jüpiter, Satürn, Uranüs,
Neptün, Plüton)

Gözlerimizi ılık bir yaz gecesinde lacivert göğe dikecek olursak yıldızların bizlere göz kırptığını rahatlıkla görebiliriz. Elimizdeki dondurmayı yerken seyre daldığımız gökte yıldızlar haricinde başka gök cisimleri de gözümüze çarpar. Öyle ya belki de uzay boşluğunda akıp giden bir meteoru yıldız sanıp dilek bile tutmuşuzdur.

Sınırsız bir boşluk olduğu düşünülen uzay milyonlarca galaksi, milyarlarca yıldız, sayısı belli olmayan gezegenle doludur.

Bizler “Samanyolu” denen galaksinin, Güneş sistemi olarak adlandırılan alt birimindeki “Dünya” adı verilen gezegende yaşayan birer uzaylıyız!

Gökbilimci Carl Sagan bu konuyla ilgili şöyle diyor: “Hepimiz yıldız tozuyuz.”

Evet sevgili yıldız tozları, Samanyolu galaksisinin birer mensubu olarak eminim galaksimizin adının neden “Samanyolu” olduğunu merak ediyorsunuzdur. Hemen anlatalım. Samanyolu, adını bir efsaneye borçludur.

Ülkemizin güneydoğu komşusu olan İranlıların bir efsanesine göre gökler kurulurken kerpiç ustalarına sayısız saman balyası taşınmış. Bu balyalar taşınırken saman çöpleri ve tozları göğe saçılmış. Ustalar gök binasını kurduktan sonra yere dökülen saman çöpü ve tozları da yıldızlara dönüşmüş.

İranlılar galaksimize “Kehkeşan” yani “saman çekenler veya taşıyanlar” diyorlar. Biz de bu “Kehkeşan”ı alıp “Saman-yolu”na çevirmişiz.

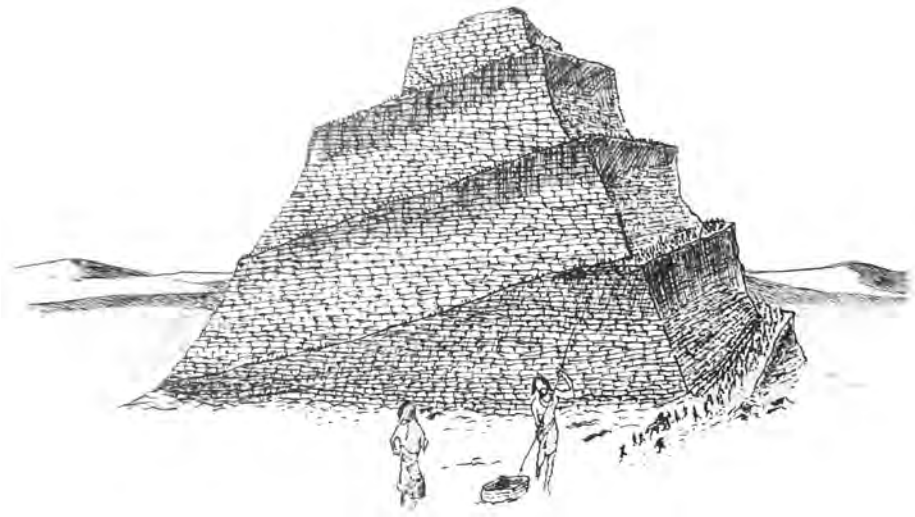
Güneş sistemi, içinde Dünya’nın da yer aldığı toplam dokuz gezegen ve irili ufaklı binlerce uydu barındırır. Güneşin ışınları altında parıldayan bu dokuz gezegen, tarih boyunca çeşitli şekillerde ve isimlerde anılmış, kültürden kültüre farklı efsanelere konu olmuştur.

Batı kültüründe gezegen isimleri Roma ve Yunan mitolojilerinden esinle oluşturulmuş; Doğu kültüründe ise isimlendirme yapılırken hem mitolojik hikâyeler hem de gezegenlerin özellikleri etkin rol oynamıştır.

Hatay’daki “Gezgin 1” uzay mekiğimizin de hazırlandığına göre uzay yolculuğumuz başlayabilir! Yolculuğumuz boyunca Güneş sistemindeki gezegenleri ve onların hangi dile dayandıklarını konuşacağız.

İsmi bir çocuk tarafından konulan “Plüton”-dan, İran mitolojisinde kutsal bir varlık olan “Behram”a kadar çeşitli adlarla anılan gezegenlerin kültürler arası kullanımını teker teker inceleyeceğiz. Sıkı tutunun. Yolculuğa başlıyoruz!

Gün-22 / Kayıt-20:

Dört gündür olduğumuz yerde duruyoruz. Ara ara dışarıya çıkıp etrafı dolaştık. Uzaktan geçen deve kervanları ve hayvanlarını gezdiren çobanlar bizi görmüş olsalar da pek ilgilenmediler. Neyse ki hiçbiri gizlediğimiz geminin farkına varmamışlardı.

Daha fazla riske girmeden yeniden havalanmamız gerektiğine karar verdim. Gecenin iyice ilerlediği bir vakitte tekrar gökyüzüne havalandık.

Gün-23 / Kayıt-21:

Saatlerdir havada seyrediyoruz. Yine aynı şeyler oluyor, sürekli olarak değişen hava olayları içinde debeleniyoruz. Bunun sebebini bir türlü anlamadım.

Gün-24 / Kayıt-22:

Değişken hava olayları beni korkutuyor. Bir yıldırımın gemimize çarpmasından endişe duyduğum için yeryüzüne inmeye karar verdim.

Ağaçlarla çevrili yüksek bir tepeye iniş yaptım. Ağaçlar bize doğal bir kamuflaj sağlasa da gemimizi dallarla gizlemeyi uygun gördük.

Kahire'de yaptığım gibi yanıma mürettebattan birini alıp çevreyi keşfe çıkmaya karar verdim. Yolculuğumda bana bu sefer Büşra eşlik edecekti. Ona yarın için hazırlanmasını söyledim.

Gün-25 / Kayıt-23:

Büşra'yla sabahın ilk ışıklarında gemiden ayrıldık. Tepeden aşağı inip çevreyi incelemeye başladık. Birçok meyve ağacının yanı sıra zeytinliklerle karşılaştığımız bu coğrafya bana oldukça tanıdık bir iklim gibi geldi.

Geminin bulunduğu yerden epey uzaklaşmıştık. Önümüzde yürüyen küçük bir topluluk gördük. Onlara sezdirmeden yanlarına yaklaşıp ağaçların arkasına gizlendik.

On iki kişiden oluşan bu topluluk halka biçimini almış oturuyordu. Erkeklerin hepsi uzun saçlı ve yalın ayaktı. Topluluğun en yaşlısı diğerlerine anlayamadığımız bir dille önemli olduğunu düşündüğümüz bir şeyler anlatıyordu. Göbekli, uzun sakallı, sarkık dudaklı ve basık burunlu bu yaşlı adam onların hocası olmalıydı.

Yaşlı adamın yanında oturan geniş omuzlu genç sohbeta sıklıkla dâhil oluyor, grup içinde diğer gençlerden ayrı bir yeri olduğu hemen anlaşılıyordu.